

Lewowicki, Tadeusz

Transformacje społeczne - regionalizm - edukacja : (wprowadzenie od redaktora)

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 5, 3-7

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TRANSFORMACJE SPOŁECZNE — REGIONALIZM — EDUKACJA (wprowadzenie od redaktora)

Dokonujące się w naszym kraju przemiany ustrojowe ujawniły niezwykle złożoność i różnorodność zjawisk i procesów nasilających się w niemal wszystkich dziedzinach życia. Z jednej strony dopełnia się potrójny kryzys — kryzys społeczno-polityczny, kryzys gospodarczo-ekonomiczny i kryzys sensu (dominującej przez lata racjonalności, wizji społecznej aksjologii i teleologii)¹. Z drugiej strony powstają możliwości kształtowania nowej formacji i wypełnienie jej nowym sensem — w ogóle sensem. Powrócono więc m.in. do podstawowych pytań o to, jakie powinny być relacje między państwem — społeczeństwem — różnymi dziedzinami życia — poszczególnymi ludźmi. Podjęto kwestie sposobów funkcjonowania społeczeństwa i państwa. Przede wszystkim jednak powrócono do pytań o naczelną wartość i idee, które wyznaczać mają ład społeczny, życie ludzi.

Transformacje ładu społecznego

W okresie kilkudziesięciu lat ukształtowany został zhierarchizowany ład społeczny, w którym dominowało scentralizowane, biurokratyzowane i zinstytucjonalizowane kierowanie społeczeństwem czy różnymi grupami. Życie społeczne i indywidualne podporządkowano państwu, jego strukturom, elitom władzy. Wszystko to wyznaczało granice aktywności ludzi, ich prawa, możliwości, typowe kontakty interpersonalne, miejsce w społeczeństwie. Ład taki nie był polską osobliwością, wystąpił on w różnych odmianach również w społeczeństwach zachodnich² — u nas jednak przybrał postać szczególnie dokuczliwą, patologiczną, groźną.

Przełom poprzedniej i bieżącej dekady jest okresem powstawania innego ładu. Państwo i jego struktury pełnić mają funkcje służebne wobec społeczeństwa, a jeszcze lepiej — wobec obywateli, poszczególnych ludzi. To czyni każdego obywatela podmiotem życia społecznego, stwarza mu szansę współdecydowania o losach państwa i społeczeństwa, pozwala korzystać z praw właściwych ludziom organizującym swoje życie społeczne zgodnie z zasadami demokracji parlamentarnej. Proces formowania takiej właśnie organizacji życia społecznego, takiego ładu społecznego, zapoczątkowany został przed paru laty.

Naczelną rolę w kształtującym się — nie bez trudności i wynaturzeń — porządku społecznym odzyskują takie wartości jak wolność, demokracja, uniwersalne normy moralne. Teleologia społeczna obejmuje takie cele jak kształtowanie czy raczej zmierzanie ku swobodom i prawom obywatelskim (rozumianym zgodnie ze standardami przyjętymi w społeczeństwach rozwiniętej demokracji parlamentarnej), pluralizmowi politycznemu i światopoglądowemu, tolerancji, praworządności oraz — co w naszych warunkach wyznaczać może istotę i zakres przemian — efektywności gospodarczej³. W kontekście tak nakreślonej aksjologii i teleologii społecznej ważne miejsce zajmują kwestie rozwoju osobowości ludzi, ich podmiotowość, tożsamość.

Wszystko to wyznacza ważne funkcje edukacji⁴, która stwarzać ma warunki sprzyjające zrozumieniu i zaakceptowaniu przytoczonych uprzednio wartości, celów, idei nadających ludzkemu życiu głęboko humanistyczny sens. Poszukiwanie tożsamości, próby określenia podmiotowości, często powiązane są z odniesieniami do najbliższego otoczenia społecznego, środowiska lokalnego, regionu, regionalnej historii i kultury. To wspólna płaszczyzna oddziaływań edukacji, kultury, historii.

Regionalizm w kontekście przemian społecznych

Regionalizm przejawiał się w różnych odmianach — w zależności od czasów i warunków, w jakich występował⁵. Na ziemiach polskich ma np. piękne tradycje z okresu walk o niepodległość (w w. XIX). Warunki szczególnie sprzyjające rozwojowi regionalizmu następują jednak zazwyczaj wraz z demokratyzacją życia społecznego.

Transformacje ustrojowe, następujące w naszym kraju procesy demokratyzacji i decentralizacji, zmieniająca się aksjologia i teleologia społeczna, niewątpliwie sprzyjają próbom ponownego odczytania istoty omawianego zjawiska, zachęcają do podejmowania działań na rzecz odrodzenia i wzbogacenia regionalizmu. Obok kultywowanych od dawna idei patriotycznych, kształtowania miłości Ojczyzny, poprzez poznawanie "swojszczyzny"⁶, formowania poczucia więzi narodowych i solidarności środowiskowej, zachowania kultury regionalnej itp. coraz silniejsze znaczenie znowu wydają się mieć również względy gospodarcze, ekonomiczne i administracyjno-samorządowe. Zawsze ważne dla wielu ludzi są sprawy ich rodowodów, korzeni, związków z "najbliższą ojczyzną" ich ojców i matek, z ich własnym miejscem urodzenia, dzieciństwa, młodości. To często droga do lepszego określenia swojej tożsamości, kształtowania podmiotowości — tak nierzadko trudnych do ukształtowania w uniwersalizowanym świecie wzorów masowych zachowań, płytkiej wiedzy, chaosu wartości i "skolonizowanej" przez środki masowego przekazu świadomości i podmiotowości przeciętnego człowieka.

W państwach współczesnych regionalizm staje się też sposobem na układanie relacji między społecznościami regionalnymi a innymi grupami, strukturami administracji centralnej, wreszcie między różnymi regionami (w ramach zdecentralizowanych, samorządnych organizacji życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego itd.).

Generalnie — jak sądzić można — "problematyka regionalizmu" w ogóle, a tym samym i regionalizmu polskiego, koncentruje się na następujących zagadnieniach:

1. Problemy odkrywania i uświadamiania, a w razie potrzeby dążeń do odrodzenia ośrodków i granic tożsamości kulturowej regionu, jej korzeni w przeszłości i tendencji rozwojowych, jej związków z krajobrazem kulturowym regionu, a wszystko to w ramach narodowej i państwowej całości.

2. Dążenia do łagodzenia i usuwania niezgodności między tożsamością kulturową regionu i charakteryzującą się nią ludnością regionu a regionami ekonomicznymi i podziałami administracyjnymi, które to niezgodności tolerowane być mogą tylko o tyle, o ile związane są z rzeczywistym interesem całości i nie działają na szkodę istnienia i rozwoju regionu, a nie są wyrokiem "nakazowo-rozdzielczego" komfortu centralizmu władzy.

3. Zagadnienia policentryczności i regionalnej konkretyzacji rozwoju oraz wyważonej równoprawności między regionami.

4. Sprawa współokreślenia przez region takiego ogólnonarodowego ośrodka stołecznego, by nie tylko stanowił on naturalną emanację narodu i państwa, a równocześnie ośrodek bardziej koordynujący policentryczność, niż stanowiący centrum⁷.

Zagadnienia te w znacznej mierze podejmowane są przez badaczy zajmujących się regionem kurpiowskim. Właśnie Kurpie wydają się być regionem wykazującym wyraźne odrębności — przy wielu cechach scalających ze wspólnotą ogólnopolską i przy bardzo rozwiniętej świadomości narodowej, patriotycznej. Szczególne właściwości regionu i jego mieszkańców świetnie oddaje rozprawa prof. H. Samsonowicza⁸. Wiele informacji znaleźć można także w innych pracach składających się na ten zbiór.

Regionalizm i edukacja

Kondycja regionalizmu w dużym stopniu zależy od związków z edukacją. Wszak jednym z przesłań wszelkich ruchów społeczno-kulturalnych jest upowszechnienie idei, wartości, wiedzy o określonych dziedzinach życia — w przeszłości i dzisiaj. W przypadku ruchów regionalnych szczególnymi powinnościami staje się m.in. — po pierwsze — ochrona i udostępnianie, upowszechnianie dorobku danego regionu oraz — po drugie — aktywizowanie kulturalne i intelektualne społeczności regionalnej⁹. Powinności te nie mogą być dobrze spełnione bez znacznego udziału oświaty.

Różne względy — w tym względy polityczne — sprawiły, że treści regionalne przejawiały się najczęściej w towarzyskiej działalności oświatowej i kulturalnej. Organizacje społeczno-kulturalne, niekiedy domy kultury, towarzystwa, zespoły muzyczne, chóralne i taneczne, były miejscem kultywowania tradycji. Szczególną rolę odgrywały i odgrywają muzea (regionalne, sztuki ludowej itp.). Tam odbywa się zazwyczaj edukacja "regionalna".

Coraz rzadziej edukacja taka odbywa się w środowisku rodzinnym. Stosunkowo niewielki także jest udział szkoły w zachowywaniu i krzewieniu wiedzy o regionie, regionalnej historii i kulturze. Udział ten pozostaje szczególnie nieznaczny w toku kształcenia lekcyjnego — opartego na programach nauczania. Lepiej przedstawia się sytuacja w zakresie swoistej edukacji regionalnej prowadzonej poza zajęciami obligatoryjnymi (na zajęciach pozalekcyjnych).

Edukacja szkolna — także edukacja obowiązkowa — powinna w większym stopniu wykorzystać wartości regionalnej historii i kultury. Tego właśnie domagają się Autorzy prac zamieszczonych w dziele "Regionalizm w nauczaniu i popularyzowaniu historii". Podają oni przykłady mądrego wiązania historii państwa i narodu z historią regionu i jego mieszkańców.

Przemiany następujące w całym życiu społecznym, również w oświacie, stwarzają więcej szans na uwzględnienie w edukacji treści regionalnych. Zanikają rozmaite ograniczenia polityczne, nasilają się procesy demokratyzacji i uspołecznienia edukacji. Społeczności lokalne, uczestnicy procesów oświatowych, mają coraz więcej możliwości współdecydowania o celach, treściach, metodach i formach aktywności edukacyjnej. W programach szkolnych pozostawiane są znaczne już obszary treści fakultatywnych. Zachęca się do proponowania własnych zagadnień, własnych treści. To dobrze rokuje symbiozie regionalizmu i edukacji. Można wierzyć, że tematyka regionalna znajdzie szersze odbicie w edukacji historycznej i że śmieiej wprowadzana będzie do kształcenia w ramach innych przedmiotów nauczania (języka polskiego, geografii, przyrody itd.).

W sumie wyraźnie rysuje się perspektywa korzystnych przemian i wzajemnych oddziaływań ładu społecznego, regionalizmu i edukacji. Istota i zakres tych przemian i oddziaływań w znacznej mierze zależą — rzecz jasna — od dominujących wizji, społecznych motywacji i strategii realizacyjnych gruntownej transformacji ustrojowej, którą podejmujemy w naszym kraju.

Regionalizm i edukacja — jako podstawowe wątki niniejszego "Zeszytu Naukowego"

Wokół sygnalizowanych wyżej kwestii regionalizmu i edukacji skoncentrowane są treści tego tomu "Zeszytów Naukowych". Zgromadzone materiały — jak zwykle w "Zeszytach" Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego — dotyczą szeroko pojmowanego regionu kurpiowskiego.

W części wprowadzającej — obok niniejszego tekstu — znajduje się — jak już wspomniałem — szkic pióra prof. dra hab. H. Samsonowicza "Kurpie na mapie Polski". W szkicu tym nakreślone są podstawowe wyznaczniki szeroko pojmowanej Kurpiowszczyzny — cechy regionu i szczególne właściwości mieszkańców.

Dział "Regionalizm w nauczaniu i popularyzacji historii" obejmuje — o czym również była już mowa — teksty prezentujące różne możliwości wykorzystania historycznych treści regionalnych w kształceniu szkolnym — na lekcjach i poza lekcjami. Podane również są przykłady współdziałania szkół i towarzystw społeczno-kulturalnych, muzeów, instytucji naukowych. Wszystko to — jak sądzę — składa się na bogaty i wielostronny obraz już stosowanych i możliwych do wykorzystania w przyszłości — tradycyjnych, ale również i niekonwencjonalnych — sposobów eksponowania historii regionalnej.

Kondycja edukacji — co oczywiste — zależy m.in. od nauczycieli, ich kwalifikacji zawodowych, postaw. Tym właśnie zagadnieniem poświęcony jest dział następny — "Z regionalnych badań pedeutologicznych". Przedstawione w nim są wyniki kilku stosunkowo szerokich badań nauczycieli pracujących w regionie kurpiowskim. W niektórych sprawozdaniach dokonane zostały interesujące porównania wyników badań nauczycieli z woj. ostrołęckiego z wynikami badań nauczycieli z terenów ościennych.

W kolejnym dziale — "Region kurpiowski — jego kultura i oświata (wczoraj i dziś)" — zamieszczone są rozprawy omawiające stan świadomości regionalnej czy stan refleksji o regionie, kreślące obraz kultury ludowej wybranego mikroregionu, prezentujące losy wybranych miejsc historycznych i związanych z tymi miejscami inicjatyw społecznych, a przede wszystkim oddające dokonania oświaty (szkół różnych typów i szczebli kształcenia) w woj. ostrołęckim. Rozprawy te stanowią zapis ważnych obszarów aktywności edukacyjnej i — częściowo — wrażliwości na kwestie oświaty i kultury regionalnej.

Stały dział "Biografie, pamiętniki, przeglądy" przynosi informacje o ważniejszych publikacjach książkowych i czasopiśmienniczych o regionie, a także szkice biograficzne o ludziach związanych z regionem.

Zamykają tom "Recenzje i kronika". W tym dziale — tradycyjnie już — publikowane są recenzje wybranych prac o Kurpiowszczyźnie. Obok recenzji znajduje się informacja o seminarium naukowym dotyczącym zagadnień regionalizmu i popularyzacji historii.

W zgromadzeniu i opracowaniu materiałów zamieszczonych w tym zbiorze "Zeszytów Naukowych" znaczny udział mają — oddani ludziom i sprawom regionu kurpiowskiego — prof. dr hab. Bronisław Gołębiowski i dr Stanisław Pajka. Ich bezinteresowny trud i wielkie zaangażowanie zasługują na najwyższe uznanie.

Z przyjemnością rekomenduję kolejny numer "Zeszytów" wszystkim Osobom zainteresowanym historią, kulturą i oświatą regionu kurpiowskiego.

PRZYPISY

1. L. Witkowski: Edukacja (dla) nowej formacji. "Socjologia Wychowania": Toruń 1986, t. VI; Z. Kwieciński: Między Scyllą autorytaryzmu a Charybdą pluralizmu. "Wieś i Rolnictwo" 1989, nr 3; R. Kwaśnica: Dwie racjonalności. Ku "milczącej wiedzy pedagogicznej". "Forum Oświatowe" 1990, nr 1-2.
2. B. Bernstein: Odtwarzanie kultury (tłum. i oprac. Z. Bokszański i A. Piotrowski). Warszawa 1990, PIW; P. Bourdieu, J.C. Passeron: La reproduction. Paris 1970 (w tłum. polskim: Reprodukacja. Warszawa 1990, PWN).
3. Por. np. Z. Kwieciński: Pedagogika i edukacja wobec wyzwania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej. (w): Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.): Ku pedagogii pogranicza. Toruń 1990, Wyd. UMK.
4. Por. T. Lewowicki: W stronę paradygmatu edukacji podmiotowej. "Edukacja" 1991, nr 1.
5. S. Dąbrowski: Regionalizm z perspektywy historycznej (w): Regionalizm polski. Ciechanów 1990, Dolnośląskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne i Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury.
6. P. Hrabek: Swojszczyzna i poznanie jej warunkiem miłości ojczyzny. "Czasopismo Pedagogiczne" 1916, z. 1-2.
7. K. Kwaśniewski: Problemy regionalizmu polskiego (w): Regionalizm polski. cyt. wyd., s. 13-14.
8. H. Samsonowicz: Kurpie na mapie Polski (praca zamieszczona w niniejszym tomie "Zeszytów Naukowych").
9. Por. J. Kossak: Tradycja w polskiej kulturze współczesnej. Warszawa 1988.